

UDC 94 (477)+32.019

OLEXANDR V. MOSIENKO

Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
PhD student (History) (Ukraine)**INTERNAL AND EXTERNAL PROPAGANDA OF THE AUSTRO-HUNGARIAN
AND RUSSIAN EMPIRES IN THE SOUTH-WESTERN FRONT DURING
THE FIRST WORLD WAR**

Abstract. Article is devoted to the issues of ideological confrontation between the Austro-Hungarian and Russian empires during the World War I. Before the beginning of the war Ukraine was divided between two empires (the Russian and Austro-Hungarian). The problems of informational confrontation on the Ukrainian territory - Russian Empire's South-Western Front (Galician front of Austro-Hungary) are outlined. The article describes the propaganda techniques which turn the image of the "other" into an image of an enemy. Austro-Hungarian propaganda used "the threat from the east" image; Russian ideologists used the image of the German empire, which was oppressing the Slavs. Various aspects of the upcoming war informational support were developed by military theorists of both empires. On the eve of the conflict the principles, objectives and directions of propaganda have been defined. Since the beginning of the warfare these plans have found their embodiment in the specific tools. Both empires established institutions, which were involved in the creation and production of agitation materials, constantly expanding informational tools, techniques, and the sphere of its usage. The article reviews the techniques of propaganda during the First World War, which were presented by the media, especially periodicals. Its target audience were the population and soldiers. Brochures, posters, leaflets and postcards produce agitational messages with emotive connotation.

In the internal front area the visual propaganda was introduced with posters and postcards. The article outlines the means of agitation and propaganda among of army forces and the peaceful population during the First World War in the South-Western Front. On the basis of the propaganda implementation examples the importance of the war informational support which considered the religious, national, political peculiarities of the enemy army and state. The external propaganda, addressing the enemy armed forces and the population was carried out primarily via text message, those were: leaflets, appeals, and proclamations. The objectives of the war, attitudes toward allies and protagonists, front's updates are reflected in propaganda and contribute to the analysis of informational techniques of the early XX century. The findings received are illustrated with examples. The article outlines the condition of contemporary research and the prospects for further investigations.

Keywords: First World War, South-Western Front, posters, agitation, external propaganda, internal propaganda, enemy image.

МОСІЄНКО О.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка, аспірант (Україна)

**ВНУТРІШНЯ І ЗОВНІШНЯ ПРОПАГАНДА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ В РОКИ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Анотація. Стаття присвячена питанням ідеологічного протистояння між Австро-Угорською та Російською імперіями часів Першої світової війни. Австро-угорська пропаганда використовувала образ "загрози зі сходу", російські ідеологи – образ німецької імперії, що пригнічувала підданих слов'ян. На внутрішньому інформаційному фронті візуальна пропаганда була представлена плакатами та поштовими листівками. Зовнішня пропаганда на ворожу армію і населення здійснювалася передусім за допомогою

повідомлень текстового характеру: листівок, відозов та прокламацій. Висвітлено стан сучасного дослідження проблематики та окреслені перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: Перша світова війна, Південно-Західний фронт, плакати, агітація, зовнішня пропаганда, внутрішня пропаганда, образ ворога.

МОСИЕНКО А.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франко,
аспірант (Україна)

ВНУТРЕННЯЯ И ВНЕШНЯЯ ПРОПАГАНДА АВСТРО-ВЕНГЕРСКОЙ И РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИЙ НА ЮГО-ЗАПАДНОМ ФРОНТЕ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Аннотация. *Статья посвящена вопросам идеологического противостояния между Австро-Венгерской и Российской империями времен Первой мировой войны. Австро-венгерская пропаганда использовала образ “угрозы с востока”, российские идеологи – образ немецкой империи, угнетающей подданных славян. На внутреннем информационном фронте визуальная пропаганда была представлена плакатами и открытками. Внешняя пропаганда на вражескую армию и население осуществлялась, прежде всего, с помощью сообщений текстового характера: листовок, воззваний и прокламаций. Отражено состояние современного исследования проблематики и намечены перспективы дальнейших исследований.*

Ключевые слова: *Первая мировая война, Юго-Западный фронт, плакаты, агитация, внешняя пропаганда, внутренняя пропаганда, образ врага.*

Модернізація європейського суспільства наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. призвела до суттєвого підвищення рівня грамотності населення, розвитку засобів інформації та становленню масового суспільства. На жаль, модернізація мала не лише позитивні наслідки – розвиток військових технологій та інформаційних війн також стали наслідками цих процесів. В умовах міждержавних протистоянь посилилася роль пропаганди. Від початку Першої світової війни масова пропаганда стала характерною рисою війн ХХ-ХХІ ст.

Актуальність дослідження проблематики теми використання пропаганди на українських теренах – Південно-Західному фронті Російської імперії (Галицькому чи Північному фронті Австро-Угорщини) визначається тим, що у вітчизняній історіографії відсутні комплексні дослідження, присвячені вивченню ідеологічного протистояння між імперіями Романових і Габсбургів. Метою роботи є огляд інструментарію інформаційного протистояння в роки Першої світової війни між Росією та Австро-Угорщиною.

Для розуміння специфіки інформаційної боротьби напередодні та під час Великої війни потрібно з’ясувати, як з уявлень та стереотипів про державу-сусіда створювався образ “іншого” і як зусиллями пропаганди цей образ перетворювався на образ ворога. Австро-угорська пропаганда з самого початку бойових дій експлуатувала стереотип традиційної “загрози зі сходу”. Трансформація образу “іншого” в образ ворога для російських ідеологів стосовно підданих імперії Габсбургів виявилася складнішою, оскільки ця держава була багатонаціональною, на відміну від моноетнічної Німеччини. Австрійським слов’янам російське суспільство симпатизувало. Крім того, слід враховувати, що початок війни сприяв піднесенню ідей панславізму [1, с.42].

Пропагандистський апарат був створений для інформаційного впливу на населення власної країни, населення союзних держав, ворога і нейтральних країн. Для досягнення ефективності відповідальні за це особи повинні були враховувати рівень розвитку освіти і культури населення, змінювати методи подачі повідомлень відповідно до вимог часу і місця.

Дослідження феномену інформаційного протистояння розпочалося відразу після завершення Першої світової війни та носило науково-прикладний характер. Першими дослідниками пропаганди Першої світової війни були Г. Ласуелл, П. Лазарсфельд та К. Ховланд. Феномен інформаційних операцій, сучасні методологічні проблеми інформаційної безпеки держави в контексті протидії інформаційним атакам аналізують у своїх працях вітчизняні вчені Г. Почепцов [15], І. Руснак і В. Телелим [17], В. Толубко, А. Рось [18], та інші. І. Руснак та В. Телелим розглядають термінологічні, концептуальні основи інформаційної боротьби, В. Толубко, А. Рось – відповідно структуру інформаційних війн та важливість дій з постійного захисту країни від таких атак. Серед сучасних зарубіжних дослідників особливостей австро-угорської та російської пропаганди варто виокремити Е. Абдрашитова [1], М. Волковського [6], Д. Гужву [8], Н. Голль [23]. Е. Абдрашитов зосереджує увагу на використанні військовополонених російської армії в контексті інформаційної політики часів війни. Російський дослідник М. Волковський розглядає три види інформаційного впливу: інформація, агітація і пропаганда в історичній перспективі, виділяючи окремий розділ для засобів інформації та механізмів контролю часів Великої війни. Д. Гужва розглядає розвиток російської військової періодики в роки Першої світової війни, зазначаючи недоліки і помилки, які знижували її ефективність. Австрійська дослідниця Ніколь-Мелані Голль розкриває причини і специфіку такого важливого завдання австрійської пропаганди, як створення образів героїв.

Вітчизняні вчені трактують інформаційну війну як нанесення шкоди інформаційній системі ворога за умов одночасного захисту власної інформаційної системи. Це нефізична атака на інформаційну інфраструктуру, метою якої є перемога в політичному, ідеологічному, національному чи територіальному конфлікті між державами [11, с. 140].

Важливість інформаційного забезпечення майбутньої війни розуміли військові теоретики обох імперій. Аналізуючи праці полковника Генерального штабу, ординарного професора Академії російського Генерального штабу О. Незнамова, написані на основі досвіду російсько-японської війни 1904-1905 рр., М. Волковський відзначає, що військовий теоретик Незнамов наголошував на важливості моральної підготовки населення й армії до війни. Він підкреслював, що для інформаційного забезпечення бойових дій необхідно стисло й узагальнено популяризувати політичну програму держави й цілі війни. На його думку, займатися такою ідеологічною обробкою повинні були духовенство й школа. Пояснення причин війни, мети, інформування про її хід полковник пропонував подавати, підкреслюючи національні моменти – використовуючи приклади з історії російського народу, подвиги предків, перемоги російської армії в попередніх війнах. Беручи до уваги, що об'єктом пропаганди буде малограмотне населення і мобілізовані, Незнамов наголошував, що основний акцент слід робити на стислість й емоційність [6, с. 456].

Н. Голль простежила подібні тенденції у теоретичних напрацюваннях генералітету Австро-Угорщини. Австрійський генерал від інфантерії Еміль фон Войнович, який очолював Військовий архів у Відні під час Першої світової війни, у 1910 р. опублікував есе “Думки про сучасну війну”. Войнович відзначав, що, крім необхідного оснащення, провіанту і налагодженої системи постачання, армії та цивільному населенню потрібен високий моральний дух. На його думку, майбутню війну можна виграти лише за умови “добровільної співпраці всього населення” на “внутрішньому фронті”. Ведення масової війни, що потребує мобілізації всієї держави, вимагає встановлення контролю і впливу на населення як запоруки досягнення такої співпраці. Єдність власного населення, на його думку, має бути морально посилена за допомогою зображення, інтерпретації, і звеличення військових подій. Втілювати в життя ці завдання має Державне агентство пропаганди, метою якого є забезпечення лояльності цивільного населення. Генерал розглядав офіційну пропаганду як обов'язкову складову “внутрішньої” і “зовнішньої”

військової політики [23, с. 213]. Під час війни було створено установу, яка відповідала за пропагандистську складову ведення війни виконувала посередницькі функції між армією та імперією – Військове прес-бюро. Його доповнювала так звана “Літературна група” Військового архіву. Таким чином, напередодні війни було визначено принципи, завдання та напрямки пропагандистської роботи. З початком бойових дій ці плани дістали втілення в конкретних засобах. З’явилися установи, що займалися створенням і випуском агітаційної продукції, постійно розширюючи інформаційні засоби, прийоми, сферу їх застосування. Техніки пропаганди часів Першої світової війни представлені засобами масової комунікації – насамперед періодичні видання, цільовою аудиторією яких було населення та військовослужбовці. Передача емоційно забарвлених повідомлень агітаційного характеру здійснювалася за допомогою брошур, плакатів, листівок, поштових листівок і т.п.

Внутрішня пропаганда. Позиції ворогуючих сторін розкривалися не лише в державних урядових документах, а й в друкованих засобах інформації, озвучувалися військовими, публіцистами, громадсько-політичними та релігійними діячами. Початок війни ознаменувався серією маніфестів та відозв з боку монархів та військових до власного населення та армії, населення областей, на території яких розпочалися бойові дії, та до потенційних союзників у стані ворога.

26 липня 1914 р. Микола II сповіщає народи своєї імперії, що росіяни не просто заступаються за несправедливо скривджену Сербію, а й “захищаючи гідність та безпеку Нашої Імперії, яка охороняється Богом, борються за праве діло” [7, с. 6]. У відповідь, в маніфесті австрійського імператора Франца-Йосипа від 28 липня зазначалось, що Габсбурзька монархія вимушена “взятися за меч” задля захисту престижу через підступи переповненого ненавистю ворога [9, с. 47]. 5 серпня були видані відозви до російського народу та народів Австро-Угорщини [7, с. 11]. Від імені Верховного головнокомандувача російської армії Миколи Миколайовича була видана відозва до поляків від 1 серпня 1914 р. [7, с. 9].

На внутрішньому (“домашньому”) інформаційному фронті серед візуальних засобів пропаганди першість утримували плакати та поштові листівки. З кожним роком війна потребувала додаткових коштів. В цих умовах Росія та Австро-Угорщина змушені були звертатись до системи внутрішніх військових позик – запозичували гроші у власних підданих. Без широкої агітаційної кампанії розраховувати на успіх не доводилось. Ця сфера стала ще одним важливим напрямком реалізації пропагандистської роботи в умовах війни. Відповідні структури розробляли та поширювали плакати, зі сторінок яких лунали заклики підписуватись на різноманітні внутрішні позики. До 1916 р. у Російській імперії агітація за підтримку державних позик здійснювалася через повідомлення у газетах. У 1916 р. Держбанк запозичив досвід союзників Росії по Антанті, та почав активно, поряд із текстовими оголошеннями, використовувати плакатну агітацію.

Як чинник суспільно-політичного життя плакат у роки війни відіграв не лише мобілізаційну роль, а й виступав інструментом формування історичної пам’яті. Найбільш активно використовувався образ “священної” війни, на обслуговування та підтримку якого спрямовувались зусилля пропагандистів. Часто на плакатах зображували священнослужителів чи святих заступників, що демонстрували інший, сакральний характер війни як протистояння сил добра і зла. Так, частина російських плакатів і листівок мала яскраво виражене національно-романтичне спрямування. Активно використовувалась стилістика билин та міфів, з яскраво вираженим імперським підтекстом. Найбільш поширеними стали образи св. Георгія, який вражає змія; Іллі Муромця, що перемагає багатоголову гідру, богатиря на коні з прапором у руках, на якому зображений двоголовий орел [5, с. 86]. Подібна стилістика використовувалась на плакатах внутрішнього військового займу в Австро-Угорщині. Там широко експлуатувався образ середньовічного лицаря, як правило на коні, який вражає дракона. На обладунках часто фігурував імперський герб.

Іншими поширеними видами візуальної пропаганди були плакати, які закликали до благодійності, допомоги пораненим воїнам. В них найчастіше використовувалися образи медсестри, дружини, дівчини. Іноді зустрічаються образи поранених та покалічених воїнів. Завданням подібних плакатів, крім загальної мети – підняття та підтримки патріотичних настроїв, було стимулювання підтримки (матеріальної, моральної та фізичної) поранених, інвалідів, сиріт. Окрему групу плакатної пропагандистської продукції складали ті що відображали події війни (ушлявлення героїзму воїнів, тощо); персоніфіковані теми, присвячені керівникам держави, полководцям, в тому числі союзників.

Отже, російські й австро-угорські плакати Першої світової війни відрізнялися за художніми особливостями, але часто мали схожі сюжети та виконували одні й ті ж функції – створювали чіткий негативний образ ворога, формували патріотичні настрої серед населення, агітували допомогти своїй державі для досягнення перемоги. Слід відзначити, що плакати з різними сюжетами – тобто візуалізовані повідомлення – як в Російській, так й в Австро-Угорській імперії передусім використовувалися на “домашньому фронті” внутрішньої пропаганди, тобто орієнтувалися насамперед на власне населення. Як правило, промовистий сюжет доповнювався коротким гаслом-закликом на кшталт “хто своїми грудьми не відбиває ворога, нехай купує воєнну позику” (Росія), “Восьма військова позица – шлях до перемоги і миру” (Австро-Угорщина).

Художні твори періоду війни також несли ідеологічне навантаження [15, с. 19]. Під час війни важливим інструментом підтримання бойового духу та готовності перемагати стала поезія і проза. Проза була представлена публіцистикою: нариси (“Чотири доби під російським вогнем”), фельетони (І. Веселий, “Вільгельм з Сатаною”). В лубочній традиції випускалися поетичні твори патріотичного, сатиричного, фольклорного характеру, як наприклад вірші “Война России с Австро-Германией. Поэма крестьянина А.С. Метелкина”, “Вильгельм Кровавый и Франц-Иосиф Лукавый” та інші [14, с. 292].

Масштаби бойових дій і, як наслідок, велика кількість військовополонених викликали необхідність проведення агітаційних кампаній, спрямованих на подолання дезертирства та добровільної здачі в полон. На жандармські поліцейські відділення російської Південно-Західної залізниці був покладений обов’язок безкоштовно розповсюджувати серед нижніх чинів армії брошури із закликами зберігати вірність присязі, не здаватися в полон, не розголошувати військову таємницю, “йти на війну, як на поклик Божий” [21, арк. 1].

В пропагандистських цілях використовувалася сфера розваг. Через неї пропаганда увійшла у повсякденне життя кожної людини на фронті і в тилу. Заявив про себе й новий жанр образотворчого мистецтва – кінематограф. Глядачам у тилу демонстрували “Воєнну хроніку” [10, с. 83]. На позиції австро-угорських військ приїжджали похідні пересувні кінотеатри й артисти естради [3, с. 236]. У 1916 р. з пропагандистською метою у Відні було організовано Військову виставку для демонстрації громадськості трофеїв австро-угорської армії та флоту, що мали свідчити про їх подвиги [23, с. 229].

За допомогою цензури обидві держави контролювала засоби масової інформації, які в своїй повсякденній діяльності повинні були переконувати в неможливості військової поразки і обов’язкову перемогу. В Габсбурзькій монархії ця функція була закріплена за Військовим прес-бюро та “Літературною групою” Військового архіву. Виконуючи посередницькі функції між військовими й тилом, прес-бюро впливало на всю інформаційну систему Дунайської монархії. При військовому прес-бюро були акредитовані літератори, журналісти, художники, які готували статті з ілюстраціями та фотографіями, публікували пропагандистські твори. Так, “Літературна група” видала декілька книг з описом подвигів, які базувалися на нагородних листах, що надсилалися до Військового архіву. Наприклад, Алоїс Вельце у 1915 р. видав книгу “Наші офіцери. Епізоди з боротьби Австро-Угорської армії у Великій війні 1914-15 рр.”. У 1916 р. вийшла

аналогічна праця про героїв-солдат цього ж автора та книга про добровольців-санітарів Червоного Хреста у співавторстві з генералом Емілем фон Войновичем [23, с. 215].

Текстові та ілюстровані листівки також використовувалися для внутрішньої агітації, передусім армійських частин на передовій. Так, Австрійський Червоний Хрест для поповнення свого бюджету випускав листівки, на яких зображувалися герої війни, види передових позицій та місцевостей, в яких велися бої. Таким чином, листівки служили двом цілям – збору коштів й пропаганді патріотизму. У травні 1917 р. російський Тимчасовий уряд доповнив текстові листівки так званими летучками – відозвами на аркушах невеликого формату, в яких роз'яснювалася політика Тимчасового уряду [8, с. 48].

Приватні, зовнішньо незалежні газети Великобританії та Франції створювали ілюзію об'єктивності. Зовсім інша ситуація склалася в Російській та Австро-Угорській імперіях. Цензуровані офіційні "Вісники", різноманітні брошури та газети з затягуванням бойових дій викликали у солдатської аудиторії недовіру, яка посилювалася з кожним місяцем війни. Більше того, офіційні російські "Вісники", які випускали штаби фронтів, часто використовувалися австро-угорцями і німцями для отримання інформації про настрої в російській армії [19, с. 85].

Зовнішня пропаганда. Інформаційний вплив на ворожу армію й населення здійснювався передусім за допомогою листівок, відозв та прокламацій – тобто повідомлень текстового характеру.

В австрійському генштабі в 1914 р. були підготовлені прокламації польською мовою для мешканців Царства Польського. Там містилися заклики підтримувати австро-угорські та німецькі війська, нагадування героїчного минулого Польщі, трактувалось поняття західної цивілізації, спільної для поляків, німців та австрійців. Полякам обіцяли свободу віросповідання та звільнення від східного варварства та азійських орд [9, с. 55]. У серпні 1914 р. командування Південно-Західного фронту попереджувало начальника штабу військового генерал-губернаторства Галиції про прокламації нелегальних польських організацій. В них поляків закликали "єднатися з Головною командою Австро-Угорської армії для боротьби з російською владою" [22, арк. 78]. Аргументом територіальних претензій до прикордонних земель сусіда слугували карти. Пропагандисти пропонували орієнтуватись не на старі історичні, а на сучасні етнографічні кордони. Візуальним втіленням власної правоти в цих суперечках виступали новостворені карти [12, с. 52]. Східну Галичину (Червону Русь), Закарпаття і Північну Буковину (Угорську Русь), як землі, населені русинами-українцями, планувалося приєднати до Росії. У Відні вже після початку війни висувалися ідеї стратегічного покращення своїх східних кордонів – а саме приєднання Волині і Поділля.

В умовах позиційної війни війська практикували демонстрацію плакатів з гаслами, повідомленнями про перемоги своєї армії тощо. Так вчинили росіяни, коли 9 березня 1915 р. австро-угорський гарнізон фортеці Перемишль здався після піврічної облоги. По всій лінії окопів Південно-Західного фронту були виставлені плакати, що сповіщали австрійців про російську перемогу [4, с. 139]. Такі ж прийоми використовувалися під час Луцького прориву 1916 р. Російські розвідники виставляли плакати біля дротяних загороджень, в яких йшлося про успіхи російських військ. Це позитивно впливало на настрої своїх солдатів та офіцерів й пригнічувало австрійців [13, с. 49].

Новий вид збройних сил – авіація, використовувалася не лише для розвідки, а й в якості інструменту пропагандистської війни. З них скидали листівки над ворожими позиціями. Влітку 1915 р. в Тернопільській губернії (створена восени 1914 р. за зразком адміністративно-територіального поділу Російської імперії) воєнного генерал-губернаторства Галичини знаходили листівки, які австрійці скидали з аеропланів. В цих листівках містилися звернення до солдат російської армії, де нібито від імені російських емігрантів гарантували достойні умови для тих, хто здасться в полон [22, арк. 263-264].

Встановлення відносної стабільності на ділянці фронту на річці Стоход в листопаді 1916 р. викликало братання і обмін продуктами між росіянами та австро-німцями. Користуючись цим, російське командування наказало підкинути в окопи ворога прокламації німецькою та французькою мовами. Їх передавали разом з хлібом, нестача якого гостро відчувалася в австрійських й німецьких частинах на третьому році війни [2, с. 195].

Вже у серпні 1914 р., в день австрійської мобілізації, придворний радник Йозеф фон Рітгер Карабачек, директор Віденської Імператорської Придворної бібліотеки виступив з ініціативою збору всіх друкованих матеріалів, що стосуються війни. Після успішного наступу німецької та австро-угорської армій на ділянці Горлиці-Тарнув, австрійська влада розпочала з'ясовувати специфіку політики російської влади на звільнених територіях Галичини та Буковини на предмет виявлення випадків нецивілізованої поведінки російських військ та подальшого використання таких фактів в інформаційній боротьбі. Військовий архів Австрії збирав до своєї бібліотеки оригінали всіх російських прокламацій і відозв, які розповсюджувалися на території Галичини [20, с. 198-199].

До кінця війни Колекція Імператорської Придворної бібліотеки у Відні налічувала 52 000 екземплярів австро-угорських плакатів, листівок, книг та іншої продукції, що носила ідеологічний характер [24, с. 269]. Стосовно чисельних показників їх російських опонентів, то можна відзначити, що загальний тираж тільки одних плакатів, які закликали підписуватися на військову позику в 1916 – на початку 1917 рр. перевищив 2 млн. екземплярів [5, с. 85]. Про масштаби розгорнутої Тимчасовим урядом агітації в 1917 р. свідчить кількість офіційних видань, які були вислані у війська напередодні червневого наступу 1917 р. Так, до з'єднань Південно-Західного фронту було надіслано по 15 000 примірників газет "Известия" і "Голос солдата" [8, с. 49]. Кількість матеріалів, що мала пропагандистське значення, обчислюється сотнями тисяч. Це опосередковано свідчить як про можливість індустриальних держав швидко налагоджувати випуск друкованої продукції, так і про можливість нової зброї – інформаційної, що не потребувала значних фінансових затрат, але приносила конкретну користь й обійтися без якої в цій війні було вже неможливо. Як у випадку з іншими учасниками Антанти і Четверного союзу, організація систематичної та ефективної служби пропаганди росіян та австро-угорців вдосконалювалася протягом війни, розширивши агітаційні засоби, прийоми і сферу їх застосування.

Аналіз масиву російської пропагандистської продукції свідчить, що основну увагу в пропаганді приділено боротьбі з Німеччиною. Австро-Угорщині залишено значно менше уваги – як у візуальній компоненті, так і текстовій. З однієї сторони, це можна пояснити тим, що з затягуванням війни навіть сторонньому спостерігачеві ставала зрозумілою другорядна роль Дунайської монархії в Четверному союзі. Відповідно й російська пропаганда підкреслювала це й звертала увагу на основного винуватця війни – Німеччину. З іншого боку, стосовно Австро-Угорщини російським пропагандистам було важче сконструювати образ ворога. Адже наявність значної кількості слов'янського населення – апріорі "слов'янських братів" – ускладнювала створення єдиної ідеологічної конструкції ворога в інформаційній війні. Австро-угорська пропаганда апелювала до "загрози зі сходу" для європейської цивілізації.

Воюючі сторони намагалися розв'язати польське питання на власну користь. З суто військової точки зору, залучення додаткових людських ресурсів Польщі до лав власної армії дозволило б значно поліпшити ситуацію на Східному фронті для Троїстого союзу. У 1915 р. російські війська залишили Польщу. Результатом домовленостей між Німеччиною та Австро-Угорщиною стало проголошення 5 листопада 1916 р. маніфесту про створення самостійного Королівства Польського. Розвідувальна служба австро-угорської армії розповсюджувала маніфест повітряними кулями на Південно-Західному фронті. Результатом цього стало збільшення числа перебіжчиків-поляків [16, с. 173].

Таким чином, різноманіття засобів та прийомів пропагандистського впливу віддзеркалювало технічний та суспільно-політичний розвиток країн на початку ХХ ст. У період Великої війни формуються нові тенденції висвітлення реальності. Довоєнний пафос, уявлення і стереотипи мирного часу змінилися констатацією воєнних реалій; на шпальтах преси з'явилися оперативні публіцистичні та художні відгуки на епізоди війни – малюнки, фотографії, репортажі. Швидкість фіксації фактів та випуску готового продукту створювало відчуття безпосередньої участі у подіях. Агітаційні засоби у 1914-1918 рр. відіграли одну з головних ролей в спробі формування систем ідеологічних координат народів обох імперій, формуванні бажання боротьби з ворогом та об'єднання зусиль тилу і фронту.

Аналіз вітчизняної літератури з даної проблематики свідчить, що українські дослідники торкаються історії пропагандистської війни 1914-1918 рр., але обмежуються західним досвідом, не виокремлюючи інформаційну складову протистояння між Австро-Угорською та Російською імперіями на українських теренах. Питання інформаційного протистояння набуває особливої актуальності у сучасній історичній науці. Перспективним є подальше вивчення таких аспектів, як контент-аналіз агітаційної продукції, порівняння роботи російського та австро-угорського пропагандистського апарату, оцінка ефективності зусиль пропаганди обох сторін.

1. *Абдрашитов Э.Е.* Пленные россияне в информационной политике России в 1914-1917 гг.: внутривойсковые и внешнеполитические аспекты: дис. докт. ист. наук: 07.00.02 / Э.Е. Абдрашитов. – Ставрополь, 2015. – 605 с.
2. *Ананьев К.В.* “Господи! Скоро ли кончатся наши муки!..” / К.В. Ананьев // Первая мировая: взгляд из окопа. – М.: Нестор-История, 2014. – С. 137-215.
3. *Балла Т.* Австро-венгерские солдаты на Русском фронте в 1914-1918 годах / Т. Балла, Г. Кисс // Последняя война Российской империи: Россия, мир накануне, в ходе и после Первой мировой войны по документам российских и зарубежных архивов: Материалы Международной научной конференции 7-8 сентября 2004 года. – М., 2006. – С. 233-236.
4. *Брусилов А.А.* Мои воспоминания / А.А. Брусилов. – М: Вече, 2013. – 288 с.
5. *Бугров А.* “Чем больше денег... – тем ближе к победе”: государственный банк, искусство плаката и Первая мировая / А. Бугров, С. Татаринов // Родина. – 2011. – №4. – С. 84-86.
6. *Волковский Н.Л.* История информационных войн. В 2 ч. Ч. 1. / Н.Л. Волковский. – СПб: Полигон, 2003. – 512 с.
7. Год войны с 19 июля 1914 г. по 19 июля 1915 г. Высочайшие манифесты и воззвания Верховного главнокомандующего. – Петроград, 1915. – 588 с.
8. *Гужва Д.Г.* Информационное сопротивление за влияние в русской армии (по материалам военной печати 1917-1918 гг.) / Д.Г. Гужва // Военно-исторический журнал. – 2008. – №1. – С. 47-50.
9. *Локотош Б.Н.* Записки штабс-капитана: Документальная повесть о почти забытой войне (1914-1918 гг.): в двух книгах. Кн. 1. / Б.Н. Локотош. – Луганск: Світлиця, 1996. – 160 с.
10. *Локотош Б.Н.* Записки штабс-капитана: Документальная повесть о почти забытой войне (1914-1918 гг.): в двух книгах. Кн. 2. / Б.Н. Локотош. – Луганск: Світлиця, 1996. – 172 с.
11. *Малик І.Р.* Інформаційні війни в Україні: історія, сучасний стан та перспективи / І.Р. Малик // Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців: всеукраїнська наукова конференція, Львів, 27 травня 2011 р. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2011. – С. 140-142.
12. *Милуков П.Н.* Территориальные приобретения России / П.Н. Милуков // Чего ждет Россия от войны. – Петроград: Прометей, 1915. – С. 49-62.
13. *Науменко А.О.* Бойова діяльність військ 11-ї армії у травні-вересні 1916 року / А.О. Науменко // Военно-історичний вісник. – 2013. – №2. – С. 46-55.
14. *Орлицкий Ю.Б.* Первая мировая война в названиях русских поэтических книг / Ю.Б. Орлицкий // Русская публицистика и периодика эпохи Первой мировой войны: политика и поэтика: исследования и материалы. – М.: ИМЛИ РАН, 2013. – С. 288-295.
15. *Почепцов Г.Г.* Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, 2000. – 213 с.
16. *Ронге М.* Разведка и контрразведка / М. Ронге. – М.: Воениздат НКО СССР, 1939. – 244 с.
17. *Руснак І.С.* Розвиток форм і способів ведення інформаційної боротьби на сучасному етапі / І.С. Руснак, В.М. Телелим // Наука і оборона. – 2000. – №2. – С. 18-23.
18. *Толубко В.Б.* Складові інформаційної боротьби / В.Б. Толубко, А.О. Рось // Наука і оборона. – 2002. – №2. – С. 23-28.
19. *Філіпов С.В.* Національний фактор і його врахування в агітації та пропаганді під час Першої світової війни / С.В. Філіпов // Военно-історичний вісник. – 2012. – №1(3). – С. 84-87.

20. Цвейг С. Вчерашний мир. Воспоминания европейца / С. Цвейг. – М.: Вагриус, 2004. – 352 с.
21. Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі – ЦДАУК), ф. 286, оп. 1, од. зб. 191, 10 арк.
22. ЦДАУК, ф. 365, оп. 1, спр. 32, 338 арк.
23. Goll N. “Our Weddigen”: On the Construction of the War Hero in the k.u.k. Army. The “Naval Hero” Egon Lerch as an Example / Nicole-Melanie Goll // 1914: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I. – New Orleans: UNO Press, 2014. – С. 213-231.
24. Petschar H. Gathering War: The Collection Effort by the Imperial Court Library in Vienna during World War I / Hans Petschar // 1914: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I. – New Orleans: UNO Press, 2014. – С. 249-270.

References:

1. Abdrashitov E.E. Plennye rossiyanе v informatsionnoy politike Rossii v 1914-1917 gg.: vnutripoliticheskie i vneshnepoliticheskie aspekty: dis. dokt. ist. nauk: 07.00.02 / E.E. Abdrashitov. – Stavropol', 2015. – 605 s.
2. Anan'ev K.V. “Gospodi! Skoro li konchatsya nashi muki!..” / K.V. Anan'ev // Pervaya mirovaya: vzglyad iz okopa. – М.: Nestor-Istoriya, 2014. – С. 137-215.
3. Balla T. Avstro-vengerskie soldaty na Russkom fronte v 1914-1918 godakh / T. Balla, G. Kiss // Poslednyaya voyna Rossiyskoy imperii: Rossiya, mir nakanune, v khode i posle Pervoy mirovoy voyny po dokumentam rossiyskikh i zarubezhnykh arkhivov: Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii 7-8 sentyabrya 2004 goda. – М., 2006. – С. 233-236.
4. Brusilov A.A. Moi vospominaniya / A.A. Brusilov. – М.: Veche, 2013. – 288 s.
5. Bugrov A. “Chem bol'she deneg... – tem blizhe k pobeде”: gosudarstvennyy bank, iskusstvo plakata i Pervaya mirovaya / A. Bugrov, S. Tatarinov // Rodina. – 2011. – №4. – С. 84-86.
6. Volkovskiy N.L. Istoriya informatsionnykh voyn. V 2 ch. Ch. 1. / N.L. Volkovskiy. – SPb: Poligon, 2003. – 512 s.
7. God voyny s 19 iyulya 1914 g. po 19 iyulya 1915 g. Vysochayshie manifesty i vozzvaniya Verkhovnogo glavnokomanduyushchego. – Petrograd, 1915. – 588 s.
8. Guzhva D.G. Informatsionnoe protivoborstvo za vliyanie v russkoy armii (po materialam voennoy pechati 1917-1918 gg.) / D.G. Guzhva // Voенno-istoricheskiy zhurnal. – 2008. – №1. – С. 47-50.
9. Lokotosh B.N. Zapiski shtabs-kapitana: Dokumental'naya povest' o pochti zabytoy voyne (1914-1918 gg.): v dvukh knigakh. Kn. 1. / B.N. Lokotosh. – Lugansk: Svitlitsya, 1996. – 160 s.
10. Lokotosh B.N. Zapiski shtabs-kapitana: Dokumental'naya povest' o pochti zabytoy voyne (1914-1918 gg.): v dvukh knigakh. Kn. 2. / B.N. Lokotosh. – Lugansk: Svitlitsya, 1996. – 172 s.
11. Malyk I.R. Informatsiyni viyny v Ukraini: istoriya, suchasny stan ta perspektivy / I.R. Malyk // Ukraina v systemi hlobal'noho informatsiynoho obminu: teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennya i pidgotovky fakhivtsiv: vseukrayins'ka naukova konferentsiya, L'viv, 27 travnya 2011 r. – L'viv: Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu “L'viv's'ka politekhnika”, 2011. – С. 140-142.
12. Milyukov P.N. Territorial'nye priobreteniya Rossii / P.N. Milyukov // Chego zhdet Rossiya ot voyny. – Petrograd: Prometej, 1915. – С. 49-62.
13. Naumenko A.O. Boyova diyal'nist' viys'k 11-yi armiyi u travni-veresni 1916 roku / A.O. Naumenko // Voyenno-istorychnyy visnyk. – 2013. – №2. – С. 46-55.
14. Orliitskiy Yu.B. Pervaya mirovaya voyna v nazvaniyakh russkikh poeticheskikh knig / Yu.B. Orliitskiy // Russkaya publitsistika i periodika epokhi Pervoy mirovoy voyny: politika i poetika: issledovaniya i materialy. – М.: IMLI RAN, 2013. – С. 288-295.
15. Pocheptsov G.G. Informatsionnye voyny. Osnovy voенno-kommunikativnykh issledovaniy / G.G. Pocheptsov. – М.: Refl-buk, 2000. – 213 s.
16. Ronge M. Razvedka i kontrrazvedka / M. Ronge. – М.: Voенizdat NKO SSSR, 1939. – 244 s.
17. Rusnak I.S. Rozvytok form i sposobiv vedennya informatsiynoyi borot'by na suchasnomu etapi / I.S. Rusnak, V.M. Telelym // Nauka i oborona. – 2000. – №2. – С. 18-23.
18. Tolubko V.B. Skladovi informatsiynoyi borot'by / V.B. Tolubko, A.O. Ros' // Nauka i oborona. – 2002. – №2. – С. 23-28.
19. Filipov S.V. Natsional'nyy faktor i yoho vrakhuvannya v ahitatsiyi ta propahandi pid chas Pershoiy svitovoyi viyny / S.V. Filipov // Voyenno-istorychnyy visnyk. – 2012. – №1(3). – С. 84-87.
20. Tsveyg S. Vcherashniy mir. Vospominaniya evropeytsa / S. Tsveyg. – М.: Vagrius, 2004. – 352 s.
21. Tsentral'nyy derzhavnyy istorichnyy arkhiv Ukrainy u m. Kyiv (dali – TsDIAUK), f. 286, op. 1, od. zб. 191, 10 ark.
22. TsDIAUK, f. 365, op. 1, spr. 32, 338 ark.
23. Goll N. “Our Weddigen”: On the Construction of the War Hero in the k.u.k. Army. The “Naval Hero” Egon Lerch as an Example / Nicole-Melanie Goll // 1914: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I. – New Orleans: UNO Press, 2014. – С. 213-231.
24. Petschar H. Gathering War: The Collection Effort by the Imperial Court Library in Vienna during World War I / Hans Petschar // 1914: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I. – New Orleans: UNO Press, 2014. – С. 249-270.